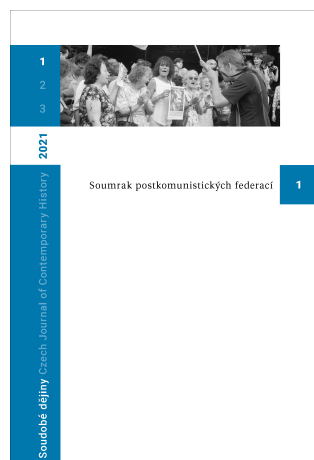

Citation style

Rákosník, Jakub: review of: Jiří Knapík / Martin Franc, Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967, Praha: Academia, 2011, in: Soudobé dějiny, 2014, 4, p. 654-657, DOI: 10.15463/rec.1189735317

First published: Soudobé dějiny, 2014, 4

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Recenze

Když dva dělají totéž

Dvě encyklopedie života v socialistickém Československu

Jakub Rákosník

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol.: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, sv. 1: A–O; sv. 2: P–Ž. Praha, Academia 2011, 645 + 657 stran, ISBN 978-80-200-2019-2;

PRŮŠA, Jiří: *Abeceda reálného socialismu*. Praha, Avia Consultans 2011, 678 stran, ISBN 978-80-260-0686-2.

Téměř současně se na knižním trhu před třemi lety objevily dvě publikace obdobného obsahu, avšak diametrálně odlišného žánru. Obě jsou encyklopediemi dobových klíčových pojmů vztahujících se k dějinám každodennosti českých zemí v éře lidové demokracie, respektive socialismu. Průšova *Abeceda reálného socialismu* si neklade za cíl být reprezentativním slovníkem použitelným pro vědeckou práci. Shromáždění více než dvou tisíc pojmů na stránkách této knihy má spíše funkci osvětovou; chce laickému čtenáři přiblížit kontrast soudobých poměrů s tehdejšími, aby měl možnost „zaradovat se z toho, že i přes veškeré problémy nedokonalé demokracie máme dnes všichni volbu a můžeme o svém životě rozhodovat bez podávání žádostí a doprošování se o jejich kladné vyřízení“, jak se konstatuje v úvodu (s. 3). Autor prostřednictvím *Abecedy* chce především čtenáři, který již ono období nezažil či se mu vytrácí z paměti, umožnit „pochopit tehdejší politické vtipy i pocítit bezútěšnost doby“ (tamtéž). Právě vtipy zde zaujímají důležité místo. Krátké komentáře

hesel jsou jimi často prokládány, třebaže bez jakéhokoli systému. Obdobně se tu zachází i s přímými citáty z pramenů, u nichž zásadně není uveden informační zdroj. Nesystematicky jsou poskládána hesla věcná, osobní i dobová úsloví politické agitace. Stručné komentáře sledují spíše cíl pobavit než být věcnou analýzou pojmů a jejich vývoje. Nemůžeme však požadovat od knihy splnění úkolů, které si autor nepředsevzal. Funkcí *Abecedy reálného socialismu* je populární osvěta, kdy se čtenáři zábavnou formou předkládá soubor v různé míře přesných a s různou mírou preciznosti komentovaných informací z příslušného období českých dějin.

Naopak Francův a Knapíkův *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967* má cíle zřetelně odlišné. Editoři a hlavní autoři v jedné osobě shromáždili kolem sebe na čtyři desítky spolupracovníků z řad historiků i studentů historie a vydali reprezentativní slovník k dějinám každodennosti, založený na solidní metodologické průpravě. Lze souhlasit s jejich konstatováním z úvodu knihy na adresu všech dosavadních domácích i zahraničních encyklopedií podobného typu (což platí i pro Průšovu *Abecedu*, kterou z pochopitelných časových důvodů ještě nezmiňují), že se často „nadměrně zaměřují na nejrůznější kuriozity a extrémní příklady deformací daných politickými a ideologickými představami“ (sv. 1, s. 11). Ačkoli pojem „deformace“ patří k tradičním pojmům používaným v historiografii socialistické diktatury v Československu, domnívám se, že z důvodů metodologických je nutná značná obezřetnost k němu: ke cti editorů i autorů hesel naštěstí nelze říci, že jej v textu nadužívají. Tento pojem měl svou funkci v kritickém diskurzu padesátých a šedesátých let, kdy se stoupenci jiné podoby socialismu vymezovali vůči jeho bolševické, či přesněji stalinistické verzi, kterou běžně označovali za „deformaci“. Těžko jej však lze akceptovat v dnešních historiografických textech. Pojem „deformace“ totiž nutně vyvolává představu, že tedy existuje nějaká správná, nedeformovaná podoba daného fenoménu; a je zcela lhostejné, jestli jde o socialismus, konzum nebo populární kulturu. Používá-li dnes historik tento pojem (a může tak činit zcela intuitivně), zbytečně tím vkládá do výkladu své implicitní normativní představy, které jsou ve vědecké práci zavádějící a nemají tam co dělat, nejsou-li alespoň deklarovány explicitně.

Průvodce obsahuje téměř dva a půl tisíce hesel, jež byla vybírána podle následující logiky. První okruh představují hesla věnovaná kulturním a osvětovým akcím, sjezdům a specifické terminologii komunistické organizace. Druhý okruh zahrnuje záležitosti životního stylu, zábavy, sportu a volného času.¹ Třetí okruh tvoří dnes již často těžko srozumitelné ideologické pojmy spojené s rozličnými propagandistickými akcemi. Začtvrté se autoři zaměřili na hesla věnovaná kulturním institucím. Pátý okruh, jakkoli obsahově velmi selektivní, se věnuje pojmům z oblasti legislativy a programovým dokumentům oficiální povahy. Zašesté v *Průvodci* nalezneme medailony dobových, i méně známých časopisů ovlivňujících kulturní dění

---

1 Oba hlavní autoři mezitím svůj výzkum dobových reálií životního stylu již v roce 2013 doplnili reprezentativní monografií, k níž *Průvodce* poskytl nezbytný terminologický základ (viz FRANC, Martin – KNAPÍK, Jiří: *Volný čas v českých zemích 1957–1967*. Praha, Academia 2013).

a životní styl. Poslední skupina sestává z odkazových hesel, jež jsou pro orientaci v encyklopedii jistě přínosné, a z dobových zkratk. *Průvodce* obsahuje i nezbytný seznam hesel a jmenný rejstřík. Za poněkud nadbytečné a nesystematické považují zařazení některých příloh, obsahujících například přehledy členů československých vlád a podobně.

Autoři *Průvodce* programově rezignovali na zpracování dobového slangu, profesních slovníků (například bezpečnostních orgánů) či argotu. Průšova *Abeceda*, jakkoli naprosto nesystematicky, rozličné pojmy tohoto ražení naopak obsahuje. Je celkem pochopitelné, že úroveň zpracování jednotlivých hesel v *Průvodci* je značně nevyrovnaná. Vyplyvá to především ze skutečnosti, že k řadě, ba dovolím si tvrdit, že k drtivé většině, zde vykládaných pojmů zatím chybí dostatečná sekundární literatura, o kterou by se autoři hesel mohli opřít. Doslvěčují to i důkladné seznamy pramenů a literatury, jimiž je opatřeno každé zařazené heslo. Jen mi v tomto směru není jasné, proč editoři důsledně vedle historiografických textů zahrnují i dobové tištěné prameny do položky „Literatura“, zatímco v „Pramenech“ uvádějí jen zdroje archivní povahy, tedy nepublikované. Zatímco Průšova *Abeceda* se zjevně v nemalé míře zakládá na individuálních vzpomínkách, autoři *Průvodce* se programově zaměřili na studium písemných pramenů a víceméně zcela rezignovali na uvedené zdroje.

Je pravda, že recenzent by se měl zaměřovat spíše na to, co v knize je, než na to, co tam není. Z uvedeného pravidla si však dovolím učinit jednu výjimku. Ačkoli Jiří Knapík s Martinem Francem – můžeme-li usuzovat z jejich kvalifikovaného úvodu – a patrně i další autoři hesel berou v úvahu nejen analogická díla zahraniční odborné literatury, nýbrž i dobový zahraniční (ve smyslu západním) konzum, rezignují na bližší konfrontaci socialistické a tržní hospodářské soustavy, a to i v případech, kde si téma o srovnání vysloveně říká a není těžké příslušné údaje dohledat. Například Francovo jinak velmi pěkné heslo „chladnička“ obsahuje údaj, že na počátku šedesátých let mělo v Československu chladničku čtrnáct procent domácností. Dokud ale není tento údaj doprovázen příslušnou komparací, kterou navíc není těžké z literatury vytvořit, má jen velmi omezenou vypovídací hodnotu.

Sdílenou badatelskou perspektivu hlavních autorů a editorů *Průvodce* na období mezi komunistickým převratem a pražským jarem zachycuje více než čtyřicetistránková úvodní studie, která je rozdělena do tří částí. První se věnuje obecné charakteristice celého období, druhá organizačním strukturám řízení kulturního a společenského života v rovině deskriptivně pojatých dějin institucionálního vývoje správy a třetí (z hlediska publikace nejzásadnější) pojmu „socialistický životní styl“. Knapík s Francem v úvodní studii nezakrývají své „do značné míry intuitivní vymezení pojmu životní styl“ (sv. 1, s. 55). Na jejich obranu lze říci, že ačkoli dobová československá sociální věda obsahuje desítky titulů (včetně knižních) k tématu „socialistického životního způsobu“, jejich drtivá většina pochází až z doby „normalizace“, která zůstává programově mimo pozornost publikace. Důkladnější využití těchto informačních zdrojů by však přece jen umožnilo vytvořit daleko plastičtější obraz dobového expertního diskurzu, který se v uvedené kapitole redukuje na jednoduchou a několikrát v textu zopakovanou dualitu mezi koncepcí konzumního

socialismu (Radoslav Selucký) a technokraticky orientované racionalizace životního způsobu (Radovan Richta).

Celková charakteristika sledovaného období se nese ve znamení obvyklého rozkouskování do krátkých vývojových fází (zhruba tří- až čtyřletých), jak je běžné v politických dějinách. Takový přístup je jistě zcela legitimní. Nabízí se však otázka, zda v oblasti kulturních a sociálních dějin je zároveň také nejužitečnější. Nebylo by naopak zajímavější vytvořit originálnější historický narativ, který by zdůrazňoval spíše dlouhodobé vývojové tendence (běžně označované jako „dlouhé vlny“ v důsledku nepřesného přebírání Braudelovy terminologie)? Stěží lze predikovat, jaký výsledek by takové úsilí přineslo, ale jistě by vznikl alespoň kvalifikovaný pokus vyprostit kulturní a sociální historiografii ze zajetí politické periodizace, jež je primárně určována turbulencemi frakčních bojů uvnitř komunistické strany a státního aparátu, změnami v mezinárodních vztazích a podobně.

Zatímco *Abeceda reálného socialismu* je spíše záležitostí pro volné chvíle kultivované zábavy, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967* můžeme považovat za jednu z nejdůležitějších odborných publikací zaměřených na nejnovější dějiny českých zemí a také za užitečnou pomůcku, bez níž se historik tohoto období neobejde. Je jen škoda, že se nepodařilo získat podporu v podobě grantového projektu pro pokračování této zdařilé encyklopedie. Doufejme, že tento nedostatek finančních prostředků je jen dočasný a že časem budou moci editoři či jejich nástupci s novým autorským kolektivem na tento velmi slibný počátek navázat dalšími svazky.